MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

9

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

İstanbul, Mart 2001

DEĞERLENDİRMELER

Âmil ÇELEBİOĞLU, *Türk Edebiyatında Mesnevi* (Xv. Yy.'a Kadar), İstanbul 1999, Kitabevi: 127, 411 s.

Her beyti kendi arasında kafiyeli, iki beyitten binlerce beyte kadar uzayan ve kısa aruz vezinlerinden biri ile yazılan nazım şekline mesnevi denir. Kelime olarak mesnevi, Arapça s-n-y kökünden türetilen masnâ 'ikişer ikişer', masnat 'şarkı, türkü' ve masnavîya 'yemin' kelimeleriyle ilişkili görülmekle birlikte, Arapça'da yukarıda tanımlanan nazım şekli anlamında hiç kullanılmamıştır. Mesnevi bugünkü şekli ile ilk olarak İran edebiyatında yazılmış, müteakiben Arap ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Bununla birlikte Türk mesnevileri Arap ve İran mesnevilerinden farklılıklar gösterir. Mesela, mevlidler, iskendernameler ve şehrengizler Türk mesnevi edebiyatına özgüdür[1].

Mesnevi denince önce Mevlânâ'nın aynı adlı meşhur eseri akla gelir. Oysa Türk edebiyatında mesnevi nazım şekli ile pek çok eser meydana getirilmiş, böylece zengin bir mesnevi edebiyatı doğmuştur. İşte Çelebioğlu'nun yukarıda künyesi verilen çalışması ifade edilen bu zenginliği ortaya koymaktadır. Eser Birkaç Söz (s. 13-14), Önsöz (15-18), Kısaltmalar (19), Giriş (21-30), I. Bölüm: XIII. Yüzyıl Mesnevileri (31-40), II. Bölüm: XIV. Yüzyıl Mesnevileri (41-108), III. Bölüm: XV. Yüzyıl Mesnevileri (803-823/1400-1420 Yılları Arası) (109-140), IV. Bölüm: Sultan İkinci Murad Devri Mesnevileri (141-373), Umumi Netice (375-379), Bibliyografya (381-393) ve İndeks (Şahıs, Eser ve Yer İsimleri) (395-411) bölümlerinden oluşmuştur.

---

1 Diğer farklılıklar için bkz. Ahmed ATEŞ, "Mesnevi , İA, c. VIII, 127-133.

Birkaç Söz kısmında, eserin doçentlik takdim tezi olduğu, araştırmacının bu tezini hazırlarken büyük bir titizlikle, çok yönlü ve ağır bir çalışmayı gerçekleştirdiği belirtilmiştir. Yine bu kısımdan yayıma hazırlayanların, eserin orijinal hâlinin korunmasına özen gösterdiklerini öğrenmekteyiz.

Önsöz kısmında, Türk edebiyatı tarihinin zengin bir sahası olduğu için mesnevi edebiyatı üzerinde çalışmaya karar verildiği, Osmanlı-Türk tarihinin ilk büyük birleşme ve olgunlaşma halkasını oluşturan ve millileşmenin daha belirgin bir şekilde başladığı devre olmakla konunun Sultan II. Murad devri ile sınırlandırıldığı, ancak mesnevilerdeki gelişme safhalarının daha iyi görülebilmesi için XIII. yüzyıldan bu devreye kadar Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış mesnevilerin de, tespit edilebildiği ölçüde tanıtıldığı ifade edilmiştir.

Giriş kısmında, mesnevi kelimesinin anlamı ve bazı özellikleri üzerinde durulmuş, mesnevilerin tasnifi ile XIII ve XV. yüzyıl mesnevilerinde adı geçen şairlerin sanat anlayışları hakkında bilgiler verilmiştir.

I. Bölüm: XIII. Yüzyıl Mesnevileri kısmında, önce bu dönem mesnevileri ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış, daha sonra bu yüzyılda yazılmış yedi mesnevi tanıtılmıştır. Bunlar; Ahmed Fakı'nın Evsâfül-Mesâcid'i, Sultan Veled'in İbtidâ-nâme ve Rebab-nâme mesnevileri, Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zelîha ve Dâsıtân-ı Sultan Mahmud'u, Şeyyad İsa'nın Ahvâl-i Kıyâmet'i ve müellifi bilinmeyen Şeyh Abdürrezzak Destanı'dır. (Ancak * işaretli dipnottan anlaşıldığı üzre yukarıda anılan bu eserler XIV. Yüzyıl mesnevileri arasında sayılmalıdır, s. 34.)

II. Bölüm: XV. Yüzyıl Mesnevileri kısmında, bu yüzyıl mesnevileri ile ilgili genel bir değerlendirmeden sonra elli sekiz mesnevi tanıtılmıştır. Risâletün-Nushiyye ve Mantıkut-Tayr gibi müellifi ve telif tarihi bilinen on beş mesnevi, Dâsıtân-ı Kesikbaş ve Dâsıtân-ı Hamâme gibi yalnız müellifi bilinen otuz bir mesnevi, Kıssa-i Kahkaha ve Kıssa-i Mukaffa gibi müellifi ve telif tarihi bilinmeyen on iki mesnevi bu bölümde yer almıştır.

III. Bölüm: XV. Yüzyıl Mesnevileri kısmında, bu devir mesnevileri ile ilgili genel bir değerlendirme sunulmuş ve daha sonra yirmi beş mesnevi tanıtılmıştır. Müellifi ve telif tarihi bilinen on mesnevi, Mevlid ve Vesîletün-Necât gibi; yalnız müellifi bilinen on üç mesnevi, Kırk Armağan ve Anâsır-ı

Erba'a gibi; müellifi ve telif tarihi bilinmeyen iki mesnevi Kat' u Vasl ve noksan bir mesnevi parçası bu bölümde yer almıştır.

IV. Bölüm: Sultan II. Murad Devri Mesnevileri kısmında, eserin asıl konusu olan bu devir mesnevileri üç fasılda ele alınmıştır: I. Fasıl, Sultan Murad'ın hayatına, şahsiyetine ve ona takdim edilen mensur eserlere dairdir. II. Fasıl, bu devir mesnevilerinin nüsha, istinsah telif, tercüme, beyit sayısı, vezin, nazım şekli ve türleri, tertip, dil, imlâ, ifade, üslûp ve konu hususiyetleri ile ilgilidir. III. Fasıl'da ise, araştırmacının tespit ettiği yirmi bir mesnevi ayrı ayrı incelenmiştir. Bu eserler incelenirken önce nüsha tavsifleri verilmiş, nüshaların şekil ve mühtevaları ile ilgili tespit ve tahlillerde bulunulmuştur. Daha sonra konunun özeti aktarılmış, bazen de özetle yetinilmeyerek önemli görülen hususlara atfen örnekler verilmiştir. Bu bölümde incelenen mesneviler şunlardır: Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un Kitâbül-Beyân'ı, Hatiboğlu'nun Ferah-nâme'si, Elvân-ı Şirâzî'nin Gülşen-i Râz'ı, Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâme'si, Pir Muhammed'in Tarîkat-nâme'si, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ve Har-nâme'si, Abdî Musa'nın Câmasb-nâme'si, Muîn b. Mustafa'nın Ma'neviyyül-Murâdî'si, Hümâmî'nin Sî-nâme'si, Ârif'in Mürşîdül-Ubbâd'ı, Nüsha-i Âlem ü Şerhül-Adem'i, Mevlid'i, Mi'râc-ı Nebî ve Vefâtün-Nebî'si ile isimsiz bir mesnevisi, Âşık Ahmed'in Câmi'ul-Ahbâr'ı, Cemâlî'nin Gülşen-i Uşşâk'ı, Gelibolulu Za'ifî'nin Gazavât-ı Sultan Murad'ı, Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye'si ve Ahmed Hayâlî'nin Ravzatül-Envârı.

Umumi Netice kısmında, Sultan II. Murad devri mesnevileri arasında beyit adedi çok daha fazla olan eserlerin bulunduğu, telifi büyük kitapların yazıldığı, tercümelerin asıllarından farklılıklar gösterdiği, en çok dini ve tasavvufi eserlerin nazmedildiği, dilin sade olduğu ve genel olarak bu devrin Türk mesnevi edebiyatı tarihi açısından zengin ve verimli bir devreyi oluşturduğu ifade edilmiştir.

Merhum Prof. Çelebioğlu bu çalışmasında, son zamanlarda pek göremediğimiz, bir konunun başlangıcından itibaren ele alınması hususunu gerçekleştirmiş, XIII. Yüzyıldan Sultan II. Murad devrine kadar olan sürede yazılmış mesnevileri de inceleyerek elde ettiği sonuçları okuyucuya sunmuştur. Böylece mesnevilerin gelişme seyrini ortaya koyarak II. Murad devri mesnevilerini hazırlayan sebeplerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Çalışmada ele alınan her mesnevi, baştan sona okunmuş, şekil ve muhteva

özellikleri tespit edilmiş ve konunun özeti sunulmuştur. Sadece bu çalışması bile Çelebioğlu'nun Klâsik Türk Edebiyatı sahasında yeri kolay doldurulamayacak bir şahsiyet olduğunu göstermeye kâfidir[2].

Eserde, sehven olduğunu öğrendiğimiz, bazı yayım kusurları ile de karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki, kitapta iki farklı başlığın yer almasıdır. Birkaç Söz kısmında belirtildiği üzre araştırmacı, çalışmanın yayımlanması hâlinde başlığın "Türk Mesnevi Edebiyatı (Sultan II. Murad Devri)" olarak değiştirilmesine işaret etmiştir. Bu başlığı kitabın dış kapağında göremedik. İç sayfalarda ise eski harfli olan metinler basılmamış, sayfa üzerine yapıştırılmıştır. Yine, kitabın arka kapağında araştırmacının hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Burada zikredilen eserler ilk baskıları ile verilmiştir. Halbuki bunlardan bazıları yeniden basılmıştır. Araştırmacının "Türk Bilmeceler Hazinesi" ve "Türk Ninniler Hazinesi" adlı eserleri, bu eserini de yayımlayan Kitabevi neşriyat tarafından yeniden basılmıştır. Yine, "Ramazan-nâme" adlı eser 1995'te ve "Muhammediyye" adlı eser iki cilt olarak 1996'da MEB tarafından yayımlanmıştır.

Türk Edebiyatı'nda Mesnevi, Birkaç Söz kısmından da anlaşıldığı üzre Dr. Nihat Öztoprak ve Dr. Sabahat Deniz tarafından gözden geçirilerek hazırlanmış ve sonuna da bir indeks ilavesiyle yayımlanmıştır.Bu çok kıymetli eseri bilim dünyasına kazandırdıkları için kendilerine müteşekkiriz. Çelebioğlu'nun eseri çok önemli bir kaynak kitap niteliğinde olduğu gibi, Ayrıca araştırmacının bu bilimsel çalışmasındaki titizliği de hepimize örnek olacak kabildendir.

Üzeyir ASLAN*

---

2 Çelebioğlu bu eserinden başka on iki kitap ve ellinin üzerinde makale sahibidir. Ayrıca şair olan araştırmacının hayatı ve eserleri ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat ÖZTOPRAK, "Âmil Çelebioğlu'nun Hayatı ve Bibliyografyası , M.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi, 7, (1991-92), 1-12; Mustafa Nejat SEFERCİOĞLU, "Şair Âmil Çelebioğlu (Hayrânî) , *aynı yer*, 17-51.

* Arş. Gör., Marmara Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü